

Martin Gardner
(1914–2010)

”Under mer än ett halvsekel har Martin Gardner varit den enskilt ljusaste fyrbåk som försvarat rationalism och god vetenskap. (...) Han är också en av de mest briljanta personer och behagligaste skribenter jag känner.”

STEPHEN JAY GOULD (1941–2002)

Jesper Jerkert tecknar minnet över en av skeptikerrörelsens stora.

MARTIN GARDNER avled den 22 maj 2010 i en ålder av 95 år. Han var skeptikerrörelsens *grand old man*. År 1976 medverkade Gardner vid grundandet av den amerikanska skeptikerorganisationen CSI (då kallat CSICOP), men han hade redan långt innan dess skrivit kritiskt om pseudovetenskap.

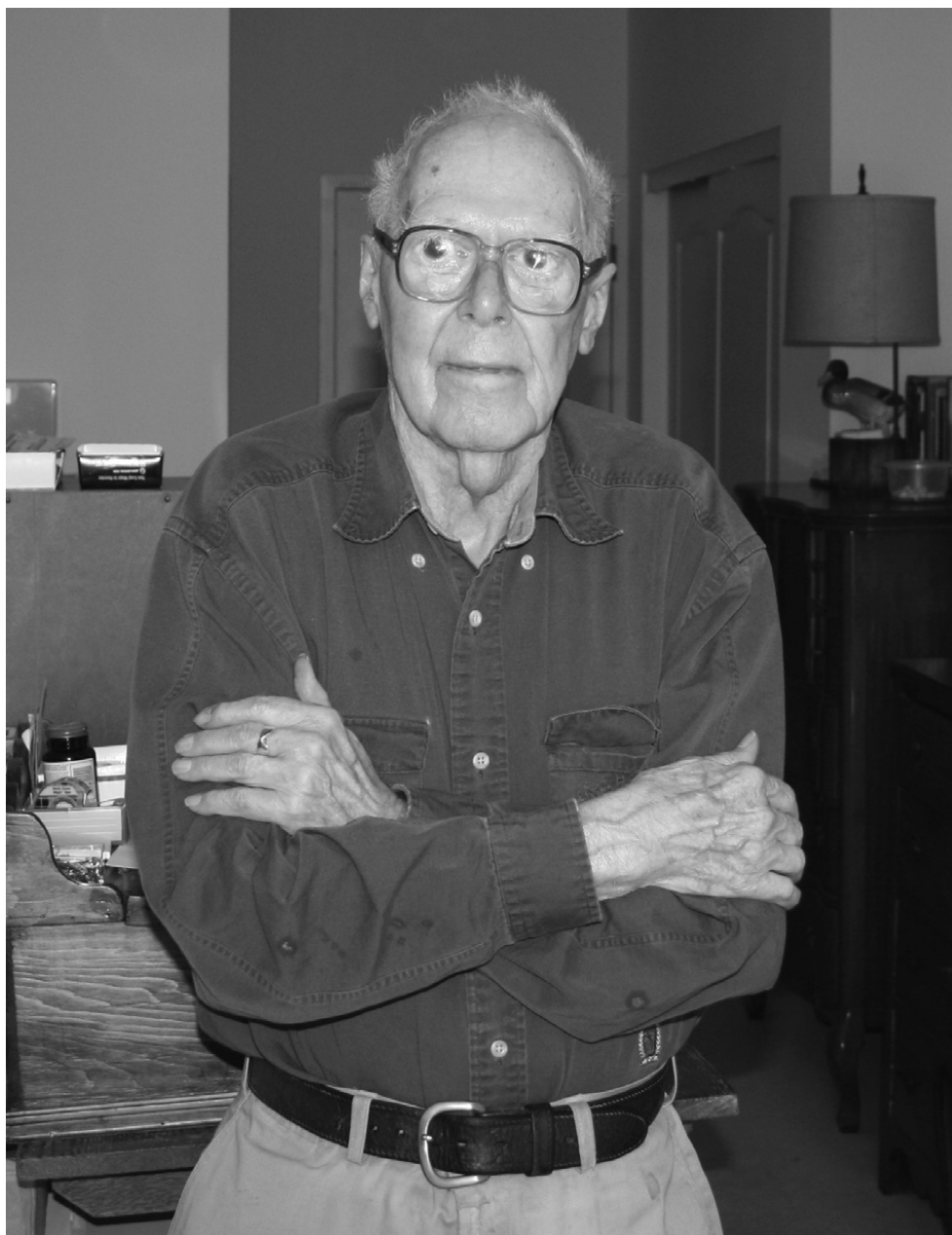
Gardner föddes den 21 oktober 1914 i Tulsa, Oklahoma. Under många år bodde han i den lilla bergsomgivna staden Hendersonville i North Carolina. I yngre år var han under långa perioder bosatt i såväl Chicago som New

York. Gardner blev fil. kand. i filosofi 1936 vid University of Chicago och satte i resten av sitt liv sin lärare där, den logiska positivisterna Rudolf Carnap (1891–1970), högt. Högre formell utbildning än så skaffade sig Gardner aldrig. I gengäld nådde han på egen hand avsevärd bildning inom de områden som intresserade honom. Efter några år i flottan under andra världskriget arbetade Gardner under hela sitt vuxna liv som journalist och författare. Han fick ett otroligt produktivt skrivarliv. Uppgifterna om antalet böcker Gardner skrivit varierar, men de förefaller vara ungefär 70 stycken. (De är svårräknade på grund av återutgivningar och uppdaterade versioner under nya namn.) Många har blivit klassiker inom sina respektive områden, och flera har översatts till andra språk, några även till svenska.

Gardner intresserade sig för många områden, varav bör framhållas pseudovetenskap, naturvetenskap, filosofi, litteratur, matematik och trolleri. För att hålla sig à jour med alla sina intressen började han tidigt underhålla ett stort klipparkiv. Han har själv berättat hur en vän som tittade i klipparkivet för amerikansk litteratur blev alldeles förskräckt av att finna urklipp ur ovanliga förstaupplagor av Scott Fitzgeralds böcker.

PSEUDOVETENSKAP

Med undantag för några mindre trollerihäften var *In the Name of Science* Martin Gardners första bok, utgiven 1952. Boken sålde till en början inte speciellt bra, men blev en storsäljare sedan den återutgavs av Dover 1957, då med titeln *Fads and Fallacies in the Name of Science* (ordagrant ungefär 'Nycker och blindspår i vetenskapens namn'). Re-

Martin Gardner.

jäl draghjälp fick boken av en negativt inställd natradio-
pratare, som lät bjuda in gäst efter gäst som oemotsagda
fick attackera Gardner och boken. Sedan 1957 har boken
kontinuerligt funnits tillgänglig i handeln. Den består av
26 kapitel, vart och ett om någon pseudovetenskap. En

del av dem har en doft av förgångna decennier, men de flesta känns (tyvärr) fortfarande aktuella. Av särskilt intresse är Gardners tidiga beskrivningar av UFO-tro och scientologi.

Under åren skrev Gardner ett stort antal artiklar om pseudovetenskap, inte minst i CSI:s tidskrift *Skeptical Inquirer*, och många av dessa kom att ingå i böcker om pseudovetenskap. I denna genre håller jag personligen artiklarna om parapsykologi som de viktigaste, särskilt de som ingår i hans bok *Science: Good, Bad, and Bogus* (1981). Gardner granskade också det kända påstådda mediet Pavel Stepanek i en hel bok (1989). Gardners två pamfletter om Uri Gellers metoder, utgivna under pseudonymen Uriah Fuller (1975, 1980), är förmodligen den bästa läsningen som står att finna om Geller.

NÖJESMATEMATIK

Många av dem som kommit att gilla Gardners författarskap har först mött honom inom matematiken. I december 1956 publicerade han en artikel i *Scientific American* om flexagoner, som är månghörningar av vikt papper, vanligen sexkantiga (hexaflexagoner), som kan vikas och vändas på olika sätt och därvid blotta ytor som man kanske först inte var medveten om. Läsarreaktionerna blev stora. Redaktören kallade upp Gardner och undrade om det fanns tillräckligt med liknande material inom nöjesmatematiken (*recreational mathematics*) för en stående kolumn i tidningen. Gardner försäkrade att så var fallet, och så kom det sig att han skrev om nöjesmatematik i *Scientific American* varje månad från 1956 till 1981. Artiklarna från *Scientific American* har sedan samlats i femton böcker, som

just nu är under uppdaterad återutgivning av Cambridge University Press. Gardner anses allmänt vara nöjesmatematikens främste förgrundsgestalt under de senaste decennierna, och har givit viktiga impulser till många andra matematikskribenter. Han har tillägnats flera böcker inom området.

VETENSKAPLIG OCH LITTERÄR POPULARISATOR

Martin Gardner har med sin encyklopediska allmänbildning populariserat åtskilliga naturvetenskapliga idéer och teorier. I detta sammanhang bör man framhålla böckerna *Relativity for the Million* (1962), som förklarar relativitetsteorin, och *The Ambidextrous Universe* (1964), som handlar om symmetrier i naturen och i fysikaliska teorier. Båda böckerna har utkommit i flera senare upplagor, och båda översattes till svenska redan under 1960-talet.

Gardner största försäljningssuccé har dock varit *The Annotated Alice*, en kommenterad utgåva av Lewis Carrolls *Alice i underlandet*. Den har sålt i över en miljon exemplar från den första upplagan 1960. Gardner har också redigerat många litterära antologier.

FILOSOFI OCH RELIGION

Gardners högsta formella utbildning var inom filosofin, och bland dess deldiscipliner skrev han kanske helst om vetenskapsfilosofi och om metafysik. Det senare ämnet ligger också nära ett annat viktigt intresse hos Gardner, nämligen religion. Gardners enda roman, *The Flight of Peter Fromm*, beskriver i halvbiografisk form hans egen religiösa utveckling, hur han gjorde sig av med sin ungdoms oreflekterade protestantiska fundamentalism. Han behöll

likväl hela livet en viss form av religiositet, ett slags mycket abstrakt gudstro. Denna hade föga likhet med organiserad religion, och han skrev bland annat: ”Jag är helt tillfreds med att erkänna (...) att jag inte har någon annan grund för min tro på Gud än en våldsamt önskan att Gud existerar och att jag och andra inte måtte upphöra att finnas till” (*The Whys of a Philosophical Scrivener*, s. 222). Gardners fiender försökte ibland kritisera honom för att han var religiös trots att han var knuten till den (i USA) ateistiska skeptikerrörelsen, men den typen av kritik rann av honom som vatten på en gås.

TROLLERI

Martin Gardner kunde skriva fängslande och korrekt om matematik, fysik och mycket annat, men han var varken matematiker eller fysiker, och gjorde naturligtvis inte heller några anspråk på att vara det. Det fanns dock ett område där Gardner var verklig expert, fastän det verkar ha gått många förbi. Detta område är trolleri. Gardners livslånga intresse för trolleri hjälpte honom högst väsentligt när han granskade paranormala påståenden, även om han i sådana sammanhang ofta på trollkarlars vis försökte förminska vilka kunskaper han egentligen besatt. Han skrev ett antal mindre böcker och häften för trollerisamfundet, de första redan på 1930-talet. Han producerade också två tjocka och systematiska böcker om trolleri, *The Encyclopedia of Impromptu Magic* (1983) och *Martin Gardner Presents* (1993). Båda handlar om close up-magi, och båda är så gott som omöjliga att rekvirera genom vanliga bokhandlare. Några smärre böcker skrivna för förlaget Dover är däremot lätta att få tag i.

”JAG BARA LEKER HELA TIDEN”

Gardner var verksam in i det sista. Han lämnade manus på en artikel till *Skeptical Inquirer* bara tio dagar innan han gick bort. Den artikeln kommer i september/oktober-numret 2010, enligt ett meddelande på CSI:s hemsida. Gardners väldiga produktion förklaras av att han älskade att skriva. Så här uttryckte han sig i *Skeptical Inquirer* mars/april 1998: ”Jag hatar att gå på fester eller att tala offentligt. Jag älskar enformighet. Inget ger mig större nöje än att vara ensam i ett rum, läsa en bok eller hamra på skrivmaskinen. Jag har tur som kan tjäna mitt uppehälle genom att göra det som jag gillar mest. Min fru insåg för länge sen att jag egentligen inte arbetar. Jag bara leker hela tiden, och har turen att få betalt för det.”

Somliga gillar Richard Dawkins eller Stephen Jay Gould skarpt, andra har läst allt av Carl Sagan eller Simon Singh. De är alla fina författare, men om jag måste välja en personlig favorit blir det Martin Gardner. Nästan alla ämnen han skrev om intresserar också mig. Dessutom håller jag Gardner som idol i konsten att skriva.

Jag tror att vi är många som kommer att sakna Martin Gardner. 📖

LITTERATUR AV MARTIN GARDNER

Här följer en lista över minnesvärda böcker av Martin Gardner. Listan är inte fullständig. Böcker från alla genrer som Gardner behärskade är representerade, men jag har lagt särskild tonvikt vid hans skrivelser om pseudovetenskap och trolleri. Under Populärmatematik har jag bara nämnt de höjdpunktssamlingar som utkommit under senare år. Svenska översättningar har upptagits som egna poster.

Pseudovetenskap

- Gardner, Martin (1952). *In the Name of Science*. New York: G. P. Putnam's Sons. (Uppdaterad som *Fads and Fallacies in the Name of Science*, New York: Dover, 1957.)
- (1955). *Vetenskap och humbug*, Stockholm: Natur & Kultur, 1955. (Översättning av *In the Name of Science*.)
- (1981). *Science: Good, Bad and Bogus*. Buffalo, NY: Prometheus.
- (1983). *The Healing Revelations of Mary Baker Eddy: The Rise and Fall of Christian Science*. Buffalo, NY: Prometheus.
- (1988). *The New Age: Notes of a Fringe-Watcher*. Buffalo, NY: Prometheus.
- (1989). *How Not to Test a Psychic: Ten Years of Remarkable Experiments With Renowned Clairvoyant Pavel Stepanek*. Buffalo, NY: Prometheus.
- (1992). *On the Wild Side*. Buffalo, NY: Prometheus.
- (1995). *Urantia: The Great Cult Mystery*. Amherst, NY: Prometheus.
- (1996). *Weird Water and Fuzzy Logic: More Notes of a Fringe Watcher*. Amherst, NY: Prometheus.
- (2000). *Did Adam and Eve Have Navels? Debunking Pseudoscience*. New York: W. W. Norton.

Trolleri

- Fuller, Uriah (1975). *Confessions of a Psychic*. Teaneck, NJ: Utgiven av Karl Fulves.
- (1980). *Further Confessions of a Psychic*. Teaneck, NJ: Utgiven av Karl Fulves.

- Gardner, Martin (1956). *Mathematics, Magic and Mystery*. New York: Dover.
- (1985). *The Encyclopedia of Impromptu Magic*. Published by Magic, Inc.
- (1993). *Martin Gardner Presents*. Published by Richard Kaufman and Alan Greenberg.
- (1998). *Martin Gardner's Table Magic*. New York: Dover.

Populärvetenskap

- Gardner, Martin (1962). *Relativity for the Million*. New York: MacMillan. (Senaste omarbetningen har titeln *Relativity Simply Explained*, New York: Dover, 1996.)
- (1964). *Relativitetsteorin*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1964. (Översättning av *Relativity for the Million*.)
- (1964). *The Ambidextrous Universe: Mirror Asymmetry and Time-Reversed Worlds*. New York: Basic Books. (Senaste omarbetningen heter *The New Ambidextrous Universe: Symmetry and Asymmetry from Mirror Reflections to Superstrings*, New York: Dover, 2005.)
- (1966). *Skapelsens symmetri*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1966. (Översättning av *The Ambidextrous Universe*).

Populärmatematik

- Gardner, Martin (1960–1968). *Rolig matematik 1–3*. Stockholm: Natur & Kultur. (Översättning av *The Scientific American Book of Mathematical Puzzles and Diversions*.)
- (1994). *My Best Mathematical and Logic Puzzles*. New York: Dover.
- (2001). *The Colossal Book of Mathematics: Classic Puzzles, Paradoxes, and Problems*. New York: W. W. Norton.
- (2005). *The Colossal Book of Short Puzzles and Problems*. New York: W. W. Norton.
- (2005). *Martin Gardner's Mathematical Games* (CD-skiva med Gardners samtliga matematikkolumner i *Scientific American*). Published by the Mathematical Association of America.

Skönlitteratur och kommentarer av skönlitteratur

Carroll, Lewis & Gardner, Martin (1999). *The Annotated Alice: The Definitive Edition*. New York: W. W. Norton.

Gardner, Martin (1973). *The Flight of Peter Fromm*. Los Altos, Ca: William Kaufmann.

Allmänt och blandat

Gardner, Martin (1983). *Order and Surprise*. Buffalo, NY: Prometheus.

— (1983). *The Whys of a Philosophical Scrivener*. New York: W. Morrow.

— (1989). *Gardner's Whys & Wherefores*. Chicago: University of Chicago Press.

— (1997). *The Night Is Large: Collected Essays, 1938–1995*. New York: St. Martin's Griffin.

— (2004). *Are Universes Thicker Than Blackberries? Discourses on Gödel, Magic Hexagrams, Little Red Riding Hood, and Other Mathematical and Pseudoscientific Topics*. New York: W. W. Norton.